

TÜRKÇE SÖZLÜK İÇİN ERHAN BENER'DEN KATKILAR

Nevzat Gözaydın

■ Edebiyat tarihimizde isim yapmış çok yönlü yazarlarımızdan biri olan Erhan Bener'in eserleri üzerindeki taramalarımın bir bölümünü daha burada veriyorum. Taradığım eserleriyle ilgili olarak *Türk Dili*'nin önceki sayılarında alfabetik olarak bazı maddeleri göstermiştim. Bu sayımızda da (İ-Ş) arasında yer alan, ancak sözlüğümüzde bulunmayan veya anlamı farklı olan, yahut örneksiz geçilen maddeler üzerinde durdum. Fişlediğim maddeler arasında yer alan, ancak örneksiz geçilen maddelere ağırlık vermekten ziyade olmayan maddeleri gösterip anlamlandırmaya ve sadece bunlara örnek eklemeye çalıştım.

Her zaman olduğu gibi, yazarın eserlerindeki yazımına hiç dokunmadan aynen aktardım. Örnekleri kısa tutabilmek istedim, çünkü örneğin bir üstü veya altı, asıl anlamı pekiştirse de yerimizin darlığı yüzünden, en uygun biçimde göstermek durumundaydım. Zaten her örnek cümlemin sonunda taradığım eserin kısaltması ve sayfa numarasını koydum. Böylece araştırmalarını geliştirmek isteyenler, o önüne ve arkasına kolaylıkla ulaşabilirler.

İÇİ BİR HOŞ OL-: “Arada sırada bana yine öyle tuhaf bakıyordu, o öyle bakınca benim içim bir hoş oluyordu.” (EÖ, 103) ‘Sevinçten, mutluluktan hassaslaşmak, başı döner gibi olmak’ anlamlarını yazabiliriz.¹

İÇİ DOL-: ‘Üzüntüden, hassasiyetten ağlayacak duruma gelmek’ anlamındaki bu deyimün örneği şudur: “Öyle acıklı bir söyleyişi vardı ki, elimde olmadan içim doldu.” (BG, 209)

İÇİ ELVERME-: “Koyacak yeri yok ama eskiciye satar, üç beş kuruş kazanır. Ben de satabilirim ama tabii, ama içim elvermedi.” (T, 13) Anlam olarak ‘razı olmamak, kabul edememek’ yazılabilir.

1 Bk. *Türk Dili*, Ekim 2016, S 778, s. 76-87; *Türk Dili*, Temmuz 2019, S 811, s. 26-32.

İç fıkırda- “Uzun etme. Eğer ben seni tanıyorsam, için fıkırdamaya başlamıştır bile! Yalan mı?” (EÖ, 12) ‘Yavaş yavaş heyecanlanmaya başlamak, mutluluk hissetmek’ anlamındadır.

İç geçmiş- Bu sıfat biçimindeki ibarenin anlamı ‘koflaşmış, kötülemiş, güncelliğini yitirmiş’ olup örneği şudur: “Henüz içi geçmiş bir fosil olmadığımı kanıtlamak için, bu yakınlığı belgelemek hevesine kapılmış ve kızdan bana, bir mektup yazmasını istemiştım.” (T, 162)

İçi kabar- ‘Yoğun bir şekilde dilemek, heyecanı artmak’ anlamını verebiliriz: “Titremeye başlıyorum. Önüne geçilmez bir istek kabarıyor içimde.” (BG, 198)

İç rahat ol- “Çocuk değilim dedim size. İçiniz rahat olsun. Beni kandırmış değilsiniz.” (BG, 136) ‘Huzursuzluk duymamak, içinde şüphe kalmamak’ anlamını verebiliriz.

İç tuhaf ol- “Öyle kötü ısırmıştı ki... Ama içim de bir tuhaf olmuştu, bayılacağımı sanmışım.” (EÖ, 80) ‘İçinde garip duygular belirlemek, kolay açıklanamayan düşünceler içine girmek’ anlamındadır.

İç ürper- Anlam olarak bu deyimın karşısına ‘rahatsızlık hissetmek, tedirgin olmaya başlamak’ yazabiliriz: “Uyumuş kalmışım olduğum yerde. Birden onunla yüz yüze geliyoruz. İçim ürperiyor.” (BG, 222)

İçinde kıpırda- “Tekrar göz göze geliyoruz. Tatlı, ılık bir duygu kıpırıyor içimde; ne olduğunu bilmiyorum.” (BG, 63) Anlamını ‘hafif bir heyecan duymak, ne olduğunu kestirememek’ şeklinde yazabiliriz.

İçinde yaşa- “Bambaşka bir yaratık olmalı o. İçimde yaşarmış gibi rahat sokuşuyla tüy gibi hafif, bilinenlerden apayrı, sınımsız.” (BG, 55) ‘Birliktelik içinde olmak, hiç ayrılmamak’ anlamlarını verebiliriz.

İçine rahatlık ver- “Onunla göz göze gelmek, can sıkıcı ama bir yandan da çok keyifli bir duygusal rahatlık veriyor içime.” (T, 201) ‘Huzur içinde olduğunu hissettirmek, mutlu etmek’ anlamındadır.

İçine yayıl- “Sonra kızı anımsadım. Belli belirsiz bir hoşnutluk duygusu yayıldı içime.” (BG, 204) ‘Mutlu olduğunu hissetmeye başlamak, sevinç içinde olmak’ diyebiliriz.

İçini ürpert- Yukarıda geçen (iç ürpertmek) madde içinin ettirgen biçimidir: “Yıldırımların bulutları yırtarak çatal çatal inişleri içimi ürpertiordu; sonra fırtına yavaş yavaş dindi.” (BG, 51)

İdareli davran- ‘Harcamalarına dikkat etmek, fazla masraftan kaçınmak’ anlamına gelmektedir: “Emekli aylığımdan başka gelirim yok, söylemişim değil mi, yani idareli davranmalıyım.” (T, 18)

İki karış aklı ol- Halk arasında çok bilinen bu deyimın anlamını ‘aklı kesmemek, akli erecek olgunlukta olmamak’ biçiminde verebiliriz: “Sus, aptal, iki karış aklınla günaha girme biz hepimiz Müslümanız.” (EÖ, 139)

ilgi çekici ol-: “Sebepe yalnız bu değil, dedim. Adam çok ilgi çekici biri. Bir filozof aynı zamanda.” (T,19) ‘Dikkatleri üzerine çeken biri olmak, farklı bir tip görüntüsü vermek’ anlamına gelmektedir.

ilginç gel-: “Bir de, bana oldukça ilginç gelen bir sarhoşluk olayı var Hocam, diyor Engin, ıkına sıkıla.” (T, 36) ‘Garip, acayip ya da anlaşılmaz olduğunu sanmak’ anlamına gelebilir.

inadını kır-: ‘İnatçılığından vazgeçirmek, direncini yok etmek’ anlamını verebiliriz: “Bu sizin sorunuz. İdareye karşı siz hesap vereceksiniz nasıl olsa... Her şeyden önce, adamın inadını kırmamız gerek.” (T, 55)

işçi tut-: “Çocukla ablam eve geldikten sonra bir işçi karı tuttular; çünkü her işe yetişemiyordum.” (EÖ, 102) Anlam, ‘birini işveren olarak çalıştırmak’ yazılabilir. Bu örnek cümlede geçen (işe yetişememek) sözlüğümüzde bulunmaktadır. Olumlu biçimi ‘çalışma saati içinde iş yerinde hazır bulunmak’tır ancak burada ‘gerekli işleri zamanında bitirememek’ anlamını taşımaktadır.

işe koy-: ‘Bir işte çalışmasını sağlamak’ anlamındadır: “Sultan’ı babam kooperatifte işe koymuş. Ayda yüz elli lira para kazanıyormuş.” (EÖ, 68)

işini kolaylaştır-: “Herkesçe bilinen öyküler bunlar. Böyle oluşu, belki daha iyi. Başarı düşünüyorsam, işimi kolaylaştırır.” (BG,122) ‘Daha rahat iş imkânları sağlamak, işinin daha basitçe yapılmasına yardımcı olmak’ anlamlarına gelmektedir.

işkence gör-: “Meğer üç haftadan fazla gözaltında kalmış, işkence görmüş, gıkını çıkarmamış, kimseyi ele vermemiş.” (T, 155) Anlam olarak ‘maddi veya manevi eziyet yapmak, canını acıtacak şekilde eziyet etmek’ anlamlarını yazabiliriz.

kalık ol-: “Onun tasası sana mı düştü? Sen kendine bak. Bu gidişle asıl sen kalık olacaksın.” (EÖ, 140) Sözlüğümüzdeki üçüncü anlam için bu örneği alabiliriz, çünkü gösterilen dört anlama da örnek bulunamamış.

keyfini yerine getir-: ‘Keyifli bir durum içine girmesini sağlamak’ anlamındadır: “Kim bilir hangi gözlemcinin keyfini yerine getirmek için savaşmak, acı çekmek, aşağı çevrilen bir başparmakla yok olmak zorunda olmadığımızı anlayacağız.” (T, 118)

kibar kesil-: “Benim çalıştığım yerlerde bile böyle konuşmazlardı. İki üç ay şehir evinde çalışmış, kibar kesilmiş.” Anlamına ‘usulünce ve kibarca davranmak, nazik olmak’ yazabiliriz.

kitap çarpsın!: “Bak kitap çarpsın, bir daha canını sıkacak olursam; kulun kölenin ben senin. Bağlanmışım bir kez...” (BG, 211) Bu ünlem ifadesinin anlamı ‘kutsal kitabın gazabına uğramak’ olup kastedilen kitap *Kur’an*’dır.

kulağında (söz) çınl-: Sözlüğümüzde bir iç madde olarak sadece (kulakları çınlasın) var ve örneksiz, masa başı örneğiyle geçilmiş. Fiilli biçimine yer ve-

rilmemiş: “Son anda söylediği dikkat çekici bir söz çınladı kulağımda.” (YA, 60) Anlam olarak ‘işitilen sözü yeniden duyar gibi olmak’ yazılabilir.

kuytuya çekil-: “Öğle sığağında herkes bir kuytuya çekilmiş, uyuklamaktadır şimdi; yorgun ve tükenmiş.” (BG, 105) ‘İssız, boş, serin bir köşede bulunmak’ anlamındadır.

leke düşme-: “Ölünceye kadar ağabeysine saygı duymuştu ve ihtimal bu saygıya leke düşmesin diye, hemen, yemeğe kalamayacağımızı söyledik.” (T, 149) Anlamının karşısına ‘kötü bir intiba bırakmamak, sevgi veya saygı zarar görmemek’ yazabiliriz.

merakını çek-: ‘Meraklanmak, merak etmek’ anlamındadır: “Bu iki insan arasındaki tuhaf ilişki ilk günden beri merakımı çekiyordu zaten.” (BG, 154)

merakını gider-: “Düpedüz, merakını gidermekten başka amacı yokmuş gibi, sesinde en küçük bir titreme hissedilmeden söylemişti bunu.” (BG, 95) ‘Merak konusu olanı ortadan kaldırmak, merakına son vermek’ anlamındadır.

merakını kurcala-: “..... bir yandan da onun gibi, edebiyatı ciddi bir iş saymayan birinin bu anlaşılmaz ilgisi, ne yalan söyleyeyim, benim da merakımı kurcalamıştı.” (EÖ, 12) Anlamının karşısına ‘merak etmeye başlamak’ yazılabilir.

miras kal-: “Amcamdan miras kalan eve taşınmadan önce, yemekleri çoğunlukla dışarda yedim.” (T, 218) ‘Ölenin bıraktığı varlığa sahip olmak’ anlamındadır.

namus bekçiliği yap-: “Uyumuş olduklarını sanıyordum; ama annemin böyle gecelerde beni merak etmekten çok, namus bekçiliği yaptığını unutmuştum.” (T, 230)

naz yap-: ‘Naz etmek’ anlamındadır: “Kızlar benim naz yaptığımı sanıyorlar: Evlenecek kızlar biraz naz yaparlar.” (EÖ, 140)

ne derse desin: “O düzenbaz herif ne derse desin, ben sevgiye inanıyorum ve seni seviyorum.” (T, 164) ‘Söyledikleri dikkate alınmaz, boş konuşmuş’ anlamları verilebilir.

ne dersin de: “Savaş benim oğlumdu. Benden oldu. Sen ne dersin de. O benimle, benim hücrelerimde boy verdi.” (T, 47) Yukarıda geçen ibarenin ikinci tekil şahıs için kullanılmış biçimidir.

ne fark eder ki?: “.....bir gün sana ulaşabilirim. Sevgiyle ya da hesap sormak üzere. Ne fark eder ki? Sevgi de hep hesap sormak değil midir?” (T, 46) Anlam olarak ‘arada herhangi bir fark olmaz’ yazılabilir.

ne olaksa olsun: “Aşağıda bir tıkırtı var gibi. Soluğumu tutarak dinliyorum. Ne olaksa olsun artık.” (BG, 163) ‘Her şeyi göze alıp sonucuna katlanmak’ anlamındadır.

ne tuhaf: “Hakkını yemek istemem. Ne tuhaf... Benimle konuşan doktorlar da el kol işaretleriyle konuşuyorlar; onları etkiledim.” (T, 115) ‘Anlaşılmaz bir şey, ne garip, acayip olarak düşünülebilir’ anlamlarını yazabiliriz.

ne yazar?: ‘Çok önemli değil, konuşulmaya değmez, üzerinde durulmaya değmez, önemsiz’ anlamlarını verebiliriz: “O da benim gibi, budalanın, korkağın biri, apaçık anlaşıyor bu. Deli doktoru değil ya, ferîştahı olsa ne yazar!” (T, 161) Burada geçen (ferîştahı olsa) sözlüğümüzde iç madde olarak bulunmuyor, sadece (ferîştahı gelse) verilmiş ve örnek de bulunamamış. Örneğimizde geçenin anlamı ‘en üstünü olsa bile’dir.

niyet besle-: “Daha önce o küçük kıza karşı birtakım niyetler beslemiş olduğu için cezalandırıldığını düşünmüş olabilir.” (T, 211) Anlamı ‘bazı amaçları olmak, uzunca süreden beri amacını güçlendirmek’ olarak yazabiliriz.

ola ki: ‘Belki, ihtimal dâhilindedir’ anlamındadır: “O gün, belki de onu kıskandırmak için, ola ki, gizli gizli, müzevirliğinin öcünü almak için, Kurtuluş’a kadar yürümüşük.” (T, 184)

olsun gitsin: “Sen hı dersen, Mahmut Ağa da karşımdan çekilecekmiş. Olsun gitsin şu iş, ne dersin kız?” (EÖ, 152) ‘Artık bitsin, uzatmadan halledilsin’ anlamındadır.

olsun varsın: “Yüzüğü aldım. Parmağıma biraz bol geldi ya olsun varsın.” (EÖ, 94) Anlam olarak ‘böylesi de olabilir, fark etmez’ anlamındadır.

olup bit-: Sözlüğümüzde madde başı olarak sadece (olup bitti) var. Fiille olan yer almamış ve örnek de bulunamamış. ‘Sona ermek’ veya ‘son bulmak’ anlamına gelmektedir: “İnsan öleceğinin ya da çıldıracağının farkına varsa, her şeyin bir an önce olup bitmesini ister.” (BG, 31)

olup çık-: “Yakında yerine alışır. Bir hafta içinde tombul, güzel yüzlü, oynak bir kedi olup çıktı.” (BG, 48) ‘Ortaya çıkmak, yenilenmek, bambaşka bir gelişim göstermek’ anlamlarındadır.

olur biter: Yukarıda geçen (olup bitmek) maddesinin geniş zamanda kullanılışı: “Üstüme varmayın, ben kimseyle evlenmek istemiyorum, derim, olur biter.” (EÖ, 221) Buradaki anlamı ‘böylece karar verilir, başka bir söze gerek yok’ diyebiliriz.

oraya buraya: Bu ikilemenin anlamı ‘değişik yerlere, farklı çevrelere etrafa’dır: “O evde yokken öteberisini karıştırıp karıştırmadığını anlamak için tuzaklar hazırlamak, oraya buraya iplik bırakıp, çöpler karıştırmak gibi...” (T, 172)

öfke duy-: ‘Hiddetlenmek, kızgınlık göstermek, çok kızmak’ anlamını yazabiliriz: “Babam gibi, ya da sinemalarda boyun büken herhangi bir erkek gibi erkek olduğumun bilincine vararak tanımsız bir öfke duydum içimde.” (T, 218)

ömrüne doyama-: “O böyle anlatırken gözümün önüne zavallı Firdevs geliyor. Ömrüne doyamadan öldü gitti; çocuğunu bile doğuramadı.” (EÖ, 164) ‘Hayat boyu beslediği ümitleri gerçekleşmemek’ anlamını verebiliriz.

rahatını bozma-: “O benden çok daha iyi biliyor yaşamasını. Hiç değilse gereksiz şeyler için kafasını yorup rahatını bozmuyor.” ‘Keyfini kaçırmamak, huzurlu olmak’ anlamlarındadır.

saplantıya kapıl-: ‘Sürekli saplantı içinde bulunmak’ anlamındadır: “Yaşlıyım diye saplantılara kapılmışsın. Oysa birlikte ne kadar mutlu olabilirdik.” (YA, 23)

serüvene atıl-: “Yol boyunca hep önemli şeyler düşünmüştüm. Kahramanca çarpışmalar gerektiren büyük bir serüvene atılıyordum.” (BG, 85) ‘Sonu bilinmeyen bir maceraya girmek’ anlamına gelmektedir.

sırtına yükle-: “Angaryayı, eski dostluğumuza güvenerek sırtıma yüklemeye çalışıyordu.” (EÖ, 11) ‘Sorumluluğu başkasına atmak, kendini sorumsuz hissetmek’ anlamları yazılabilir.

sırtında ol-: “Başka zamanlarda, evin bütün alışverişi benim sırtımda olduğu için, nereye gideceğimi söylemek gereğini bile duymazdım.” (YA, 83) Anlam olarak ‘üzerine vazife olmak, yükümlülüğü üstlenmek’ yazabiliriz.

sırtında yük ol-: “Aslında konuşmak isteyen benim. Kurtulmak istediğim bir yük var sırtımda.” (T, 201) Yukarıda geçen ibarenin değişik bir biçimi... Anlam farkını belirtebilmek için, ‘kendini sorumlu hissetmek’ diyebiliriz.

sinir bozucu: ‘Sinirleri gevşeten, asap bozan, çirkin görünen’ anlamları verilebilir: “Çay getiriyor Hüseyin Çavuş. Suratı asık. Gözlerinde son günlerde beliren o sinir bozucu titreme...” (BG, 92)

sinir bozukluğu: ‘Huzursuzluk, içten içe rahatsızlık’ anlamlarına gelmektedir: “Öğle yemeğinde Doktor’a sordum. “Gece çok okumaktan, yorgunluktan, sinir bozukluğundan olabilir” dedi.” (BG, 168)

soluğu tıkan-: ‘Nefes alamaz duruma gelmek, nefessiz kalmak’ anlamındadır: “Bu serinlikte, bu soluğumu tıkayan sıcaklıkta ne var beni ağlamaklı eden?” (BG, 51)

soluğunu tut-: “Bir süre tuttum soluğumu; kulaklarım uğuldayıncaya kadar.” (BG, 109) Anlamı ‘nefes almaya ara vermek, nefesi içinde tutmak’tır.

soluk çek-: ‘İçine doğru havayı çekmek’ anlamını verebileceğimiz ibarenin örneği şudur: “Sigaramdan tekrar derin bir soluk çekiyorum ama, uzağa üflüyorum bu kez.” (BG, 108)

sorumluluk altına gir-: “Bu kadın ağır bir hastalık geçirmiş, yüzünde bir damla kan yok. Hiçbir doktor böyle bir sorumluluk altına girmek istemez.” ‘Sorumlu olmak, sorumluluğu yüklenmek’ anlamındadır.

söylenip dur-: “Bu böyle sürüp gitmez, diye söylenip duruyorum durmadan ve bunun farkındayım.” (BG, 90) ‘Durmadan söylenmek’ anlamını yazabiliriz.

söz söyleme-: “Abimin bana artık tatlı bir söz söylememesine üzülüyordum.” (EÖ, 114) ‘Ağzından söz çıkmamak, herhangi bir şey hakkında konuşmamak’ anlamındadır.

sözüne kan-: ‘İfadesine aldanmak, söylediklerini gerçek sayıp inanmak’ anlamını verebiliriz: “Eziyet çekmesin hayvancağız, diye tutturan Hüseyin Çavuş’un sözüne kanacaktım az kalsın.” (BG, 48)

suçu (birine) yık-: “Bizim gürültümüzü eniştem duymuş; ikimizi de kulağımızdan tuttu, eve götürdü. Güler suçu bana yıktı.” (EÖ, 36) ‘Birini kabahatli göstermek, kabahati birine atmak’ anlamına gelir.

surat salla-: “Ne o, yoksa harmanın mı yandı, dedi. Niye öyle surat sallıyorsun?” (EÖ, 89) ‘Surat asmak’ anlamındadır.

suratına çarp-: “Kapıyı suratına çarptım. Sesini çıkarmadı ama, bir süre yüzüme bakmadı.” (BG, 65) ‘Sert bir şekilde davranmak’ anlamını verebiliriz.

şuradan buradan: “Önce şurdan burdan konuştuk; o yine erkeklerden falan bahsetti.” (EÖ, 111) ‘Öteden beriden, hemen her konudan’ anlamına gelmektedir.

Kaynaklar

Bener, Erhan, *Baharla Gelen*, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul 1969, 286 s. (BG)

Bener, Erhan, *Elif’in Öyküsü*, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1980, 190 s. (EÖ)

Bener, Erhan, *Tekilleşme*, Cem Yayınevi, İstanbul 1990, 231 s. (T)

Bener, Erhan, *Yaralı Aşklar*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1998, 200 s. (YA)